

МІСЦЕ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У СТРУКТУРІ ЖИТТЄВИХ ВИБОРІВ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

УДК 159.924-051.11

Сербин-Жердецька І.А.

У статті представлені і проаналізовані результати дослідження психологічних особливостей і ролі ціннісних орієнтацій в реалізації життєвих стратегій і виборів співробітниками правоохоронних органів. Показано, що рівень активності особистості залежить від задоволеності минулим і теперішнім часом, від наявності цілей в майбутньому, також як і від градуса бажаного і можливого.

Ключові слова: *життєвий вибір, життєва стратегія, життєдіяльність, структура особистості.*

МЕСТО ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ В СТРУКТУРЕ ЖИЗНЕННЫХ ВЫБОРОВ СОТРУДНИКОВ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ

Сербин-Жердецька І.А.

В статье представлены и проанализированы результаты исследования психологических особенностей и роли ценностных ориентаций в реализации жизненных стратегий и выборов сотрудниками правоохранительных органов. Показано, что уровень активности личности зависит от удовлетворенности прошедшим и настоящим временем, от присутствия целей в будущем, также как и от градуса желаемого и возможного.

Ключевые слова: *жизненный выбор, жизненная стратегия, жизнедеятельность, структура личности.*

A PLACE OF THE VALUED ORIENTATIONS IN STRUCTURE OF VITAL ELECTIONS OF EMPLOYEES OF LAW ENFORCEMENT AGENCIES

Serbin-Zcherdecka I.A.

In this article the results of research of psychological features and role of valued orientations are presented and analysed in realization of vital strategies and elections by the employees of law enforcement agencies. It is shown that the level of activity of personality depends on satisfaction in the past and present time, the presence of aims in the future, as well as from the degree of desirable and possible.

Keywords: *course of life, vital strategy, vital functions, structure of personality.*

Актуальність. Вибір завжди опиняється в центрі питань людського існування, його засадничою характеристикою, унікальною особливістю і неодмінною умовою того, щоб приймати відповідальність за власне «Я». Більше того, будь-який вибір виявляється таким, що зачіпає особистість людини, визначає її, і, отже, будь-який вибір виявляється особистісним. Особливого значення набуває проблема життєвого вибору в правоохоронній діяльності, де суб'єкт

постійно повинен диференціювати факти і події його особистого, професійного життя тощо. Дослідження проблеми життєвих виборів є надзвичайно значимими ще й тому, що актуальним є не вузькоспрямований (екзистенціальний, професійний та ін.) підхід до вибору, а саме загальнопсихологічний, який дозволяє виділити і проаналізувати найбільш значимі факти і закономірності здійснення життєвого вибору, детерміновані внутрішньоособистісними симптомокомплексами. У науковій літературі було показано, що життєві вибори і цінності представлені у свідомості людини не простим ієрархічним списком, а утворюють структуру, засновану на їх смислому взаємозв'язку [6].

Мета: проаналізувати результати дослідження психологічних особливостей і ролі ціннісних орієнтацій в реалізації життєвих виборів працівниками правоохоронних органів.

Виклад основного матеріалу. У дослідженні використовувалася методика О.Б.Фанталової «Рівень співвідношення «цінності» і «доступності» в різних життєвих сферах»; Тест-опитувальник Д.О.Леонтьєва «Смисложиттєві орієнтації», методи математичної статистики.

Усвідомленість життя і сумарна незгодженість цінностей є незалежними і якісно різнорідними параметрами ціннісно-смислової сфери особистості, які створюють у конфігурації один з одним її своєрідну якісно-специфічну характеристику, що займає місце в особливій структурі життєвих виборів особистості [7]. Смысл, якого набуває сумарне неузгодження важливості і доступності цінностей, залежить від рівня загальної усвідомленості життя: при високих оцінках усвідомленості життя неузгодження мають спонукальний, енергетизуючий смысл, що проявляється в стійкості і позитивнішій модальності життєвих виборів, здійснюваних особистістю. Та ж міра неузгодження при низькій оцінці усвідомленості життя проявляється в нестійкому психічному стані, який, проте, є більш сприятливим, аніж стан, що характеризується максимальними показниками тривожності і фрустрації, пов'язаними з високою узгодженістю цінностей при низькому рівні усвідомленості життя. Все це свідчить про те, що дистанція щодо цінності може додавати їй додаткового смислового потенціалу, але може переживатися і як внутрішній конфлікт, викликаючи стан фрустрації; може бути нейтральним і не призводити до появи в контексті тієї або іншої цінності додаткових смислів.

Виходячи з цього, нами проводилося вивчення загального неузгодження важливості і доступності життєвих сфер працівників правоохоронних органів через співвідношення цього параметра з мірою загального усвідомлення життя. При цьому якісно різні закономірності у взаємодії параметрів важливості і доступності особистісних цінностей є механізмами породження додаткових, інваріантних відносно їх змісту, смислів, які відображають міру реалізованості і бар'єрності смислу цінності.

Як бар'єрними, так і вільно реалізовуваними можуть бути як високорангові, так і низькорангові цінності [7]. Н.Р.Саліхова приводить способи розрахунку додаткових індексів і описує їх психологічний зміст:

1. Реалізованість — тенденція до узгодження міри важливості цінності і її реалізованості.

2. Проблемність — тенденція до неузгодження, поляризація параметрів важливості і доступності цінності.

3. Бар'єрність – тенденція до збільшення оцінки важливості цінності при збільшенні різниці заходів важливості і доступності або зменшення цієї оцінки при зменшенні дистанції між ними [7].

Нами були розраховані індекси проблемності, реалізованості та бар'єрності у підвибірках працівників правоохоронних органів. Оскільки проблемність і реалізованість являються змістовно і математично протилежними поняттями, вони розглядалися нами як крайні полюси конструкту «Проблемність-реалізованість».

Аналізуючи описові статистики індексів реалізованості-проблемності і бар'єрності у двох підвибірках (таблиця 1), можна відмітити, що переважання реалізованості над проблемністю відзначається як в групі працівників, які мають стаж роботи до 3 років, так і в групі, які мають стаж до 5 років. Тобто, досліджувані відносно власних життєвих виборів є такими, що більше реалізуються, ніж проблемними; вони більшою мірою спрямовані на реальність і дії в зоні можливого, аніж на суперечливі коливання між бажаним і неможливим.

Таблиця 1

Парні порівняння середніх значень індексів реалізованості-проблемності і бар'єрності працівників правоохоронних органів

Показник		Стаж роботи		Критерій Фішера	
		3	5	F	p
Реалізованість - проблемність	M	0,201	0,440	15,800	0,000
	Σ	0,429	0,431		
	M	0,038	0,047		
Бар'єрність	M	0,613	0,518	9,680	0,002
	Σ	0,207	0,236		
	M	0,018	0,026		

Індексу бар'єрності також був вище за середні значення (0,500) в обох групах. Можна стверджувати, що для працівників правоохоронних органів певною спонукальною силою володіє саме градієнт зміни (реальною або уявною) доступності тієї або іншої життєвої сфери.

І, крім того, реалізованість знаходить свій прояв у працівників зі стажем до 3 років більше, ніж у працівників зі стажем до 5 років.

Навпаки, бар'єрність активніше виявляє себе серед працівників зі стажем до 3 років.

Оскільки нормальність розподілу має на увазі використання параметричних методів математичної статистики, нами за допомогою F -критерія Фішера перевірялася статистична значущість відмінностей в ціннісних індексах між підвибірками. Результати однофакторного дисперсійного аналізу за F -критерієм Фішера також представлені в таблиці 2. З цієї таблиці видно, що відмінності між ціннісними індексами є статистично значимими ($p < 0,05$).

Отже, можна стверджувати, що працівники з і стажем роботи до 5 років активніше реалізують те, що реально можна реалізувати в житті, цінують те,

що мають, і знижують цінність недоступного. Вони повніше використовують власні можливості, що пов'язано з доведенням їх до зіткнення з межами можливого для себе в даний момент, проте у них менше виражено прагнення бажати і цінувати те, що виходить за межі можливого.

У свою чергу, у працівників зі стажем роботи до 3 років реалізоване і доступне активніше знецінюється, а недоступне здається ціннішим і важливішим. Кореляційні взаємозв'язки за Пірсоном між ціннісними індексами і показниками методики «Смисложиттєві орієнтації» Д.О.Леонтьєва в групі досліджуваних наведені в таблиці 2.

Таблиця 2
Кореляційні взаємозв'язки між індексами ціннісних орієнтацій і показниками методики «Смисложиттєві орієнтації»

Показатели	Стаж роботи			
	3		5	
	Проблемність-реалізованість	Бар'єрність	Проблемність-реалізованість	Бар'єрність
Цілі в житті	0,154	-0,131	0,167	-0,135
Процес життя	0,251**	-0,232**	0,277*	-0,205
Результат життя	0,125	-0,088	0,275*	-0,312**
Локус контролю - Я	0,046	-0,040	0,168	-0,140
Локус контролю - життя	0,183*	-0,110	0,221	-0,306*
Осмисленість життя	0,154	-0,131	0,167	-0,135

Слід зазначити, що висока міра неузгодження в обох групах супроводжувалася зниженням різних аспектів усвідомленості життя, що переживається як внутрішній конфлікт. У даному випадку неузгодження не мало спонукального, енергетизуючого смислу, а модальність психічних станів, в яких воно опинилося, мало швидше негативний, аніж позитивний характер. На це вказують статистично значимі негативні кореляції між бар'єрністю і шкалою «Процес життя» в групі працівників зі стажем до 3 років, а також негативні кореляції між бар'єрністю і шкалами «Результат життя» і «Локус контролю – життя».

Узгодженість міри важливості цінності і її реалізованості, коли саме розбіжність між ними створює вектор зовнішньої або внутрішньої активності особистості у напрямі скорочення дистанції між ними, супроводжувалася розвиненішими смисложиттєвими орієнтаціями. Про це свідчать статистично значимі позитивні кореляції між конструктом «Проблемність-реалізованість»

і шкалами «Процес життя» і «Локус контролю – життя» в підвибірці працівників зі стажем до 3 років і «Процес життя» і «Результат життя» в підвибірці досліджуваних зі стажем до 5 років.

У кожній з груп досліджуваних сприйняття актуальної життєвої сфери як доступної пов'язане з вищим рівнем сприйняття самого процесу свого життя як цікавого, емоційно насиченого і наповненого смыслом. При цьому, у досліджуваних зі стажем до 3 років проявляється зв'язок з відчуттям більшого контролю над життям, а у досліджуваних зі стажем до 5 років - зв'язок з відчуттям того, наскільки продуктивна і осмислена була прожита її частина. З іншого боку, розузгодження ціннісних орієнтацій призводить до зниження значень вказаних смисложиттєвих параметрів в кожній з груп. При цьому обидві групи демонструють приблизно однаковий рівень наповненості життя смыслом, інтернальності локусу контролю, проте статистично значно відрізняються по індексах бар'єрності і реалізованості.

Основними базовими суб'єктивними складовими життєвих стратегій і виборів особистості виступають її ціннісні і смисложиттєві орієнтації, при цьому ціннісні орієнтації грають провідну роль у формуванні складного соціально-психологічного феномену – смисложиттєвих орієнтацій, які як характеризують спрямованість і зміст активності особистості, так і визначають, зрештою, загальний підхід людини до світу, до себе і до себе у світі [3]. Онтологічний статус смыслу життя полягає в тому, що він є верховним смысловим утворенням особистості, яка конститує усе смыслову сферу свідомості і задає вектор спрямованості особистісної активності у біографічному масштабі. Отже, життєві стратегії і вибори не можуть бути «відгомном» активності особистості, навпаки, вони визначають різноманітні компоненти активності, зокрема, спрямованість особистості, мотиви, потреби. Іншими словами, вони є предикторами подальших актуальних мотивів, спрямованостей, потреб особистості тощо.

Під предиктором у контексті нашого дослідження ми розуміємо не просто прогностичний параметр, а структурно організовану систему особистісних характеристик, функцією якої є прогнозування розвитку. Для встановлення того, які з життєвих стратегій є основою проявів активності працівників правоохоронних органів, використовувався множинний лінійний регресійний аналіз, в який як незалежні змінні були включені усі показники методики СЖО, а також індекси проблемності-реалізованості і бар'єрності. Критерієм їх включення виступав рівень статистичної значущості відповідного регресійного коефіцієнта ($p < 0,05$). Наводилися значення стандартизованих коефіцієнтів регресії (β) і їх статистична значущість (p).

У таблиці 3 представлені життєві стратегії, що виступають предикторами особистісної активності в групі досліджуваних зі стажем до 3 років.

Слід зазначити, що в цій підвибірці спостерігається широкий спектр особистісної активності, детермінованої смисложиттєвими орієнтаціями і узгодженістю життєвих цінностей.

Таблиця 3
Життєві стратегії – предиктори особистісної активності в групі працівників зі стажем до 3 років

Критеріальна змінна	Регресійна модель	
	Предиктор	Параметри предиктора
Спрямованість на взаємодію	Цілі	$\beta = 0,178; p = 0,047$
Потреба в досягненнях	Загальний показник ОЖ	$\beta = 0,302; p = 0,001$
Пізнавальний мотив	Цілі	$\beta = 0,220; p = 0,014$
Змагальний мотив	Процес	$\beta = 0,345; p = 0,000$
	Локус контролю «Я»	$\beta = - 0,192; p = 0,048$
Мотив досягнення успіху	Загальний показник ОЖ	$\beta = 0,519; p = 0,000$
	Локус контролю «Я»	$\beta = - 0,316; p = 0,007$
Внутрішній мотив потенціалу	Процес	$\beta = 0,196; p = 0,028$
Мотив визначення результатів	Процес	$\beta = 0,402; p = 0,002$
	Локус контролю життя	$\beta = - 0,361; p = 0,006$
Мотив ініціації	Процес	$\beta = 0,291; p = 0,001$
Мотив самооцінки вольового зусилля	Результат	$\beta = 0,231; p = 0,009$
Мотив самообілізації	Процес	$\beta = 0,242; p = 0,007$
Мотив особистісного осмислення роботи	Загальний показник ОЖ	$\beta = 0,340; p = 0,000$
	Реалізованість	$\beta = - 0,181; p = 0,039$
Мотив особистісного очікування	Результат	$\beta = 0,339; p = 0,000$

З таблиці 3 ми бачимо, що основними предикторами особистісної активності досліджуваних зі стажем до 3 років виступають такі різноманітні характеристики життєвих стратегій і виборів, як спрямованість на взаємодію, потреба в досягненнях, пізнавальний мотив, мотив самообілізації, особистісного очікування, ініціації, самооцінки вольового зусилля, особистісного осмислення роботи і т.п.

При цьому такі параметри, як «Цілі», «Процес», «Результат» виявили позитивний вплив на досліджувані компоненти особистісної активності, а такі як «Локус контролю життя», «Локус контролю «Я» – негативний. Отже, рівень активності особистості залежить від задоволеності минулим і нинішнім часом, наявністю цілей в майбутньому, а також і від міри розузгодження бажаного і можливого, від переконаності в тому, що життя не підвладне свідомому контролю, а сил контролювати події власного життя ніколи не буде достатньо.

Аналогічна картина спостерігалася в підвибірці досліджуваних зі стажем до 5 років (таблиця. 4). Проте у них відзначається вужчий спектр особистіс-

ної активності, яка детермінується смисложиттєвими орієнтаціями і узгодженістю життєвих цінностей.

Таблиця 4
Життєві стратегії – предиктори особистісної активності в групі працівників зі стажем до 5 років

Критерійна змінна	Регресійна модель	
	Предиктор	Параметри моделі
Потреба в досягненнях	Цілі	$\beta = 0,280; p = 0,021$
Внутрішній мотив потенціалу	Цілі	$\beta = 0,392; p = 0,002$
	Локус контролю «Я»	$\beta = -0,251; p = 0,044$
Мотив самообілізації	Процес	$\beta = 0,391; p = 0,008$
	Результат	$\beta = -0,372; p = 0,008$
	Цілі	$\beta = 0,304; p = 0,031$

Основними критеріальними змінними предикторів особистісної активності в групі працівників зі стажем до 5 років виступають потреба в досягненнях, внутрішній мотив потенціалу і мотив самообілізації. Вочевидь, невдоволення прожитою частиною життя сильніше спонукає до прояву вольових зусиль у важких життєвих ситуаціях.

Висновки. Таким чином, виявлено, що у досліджуваних обох груп рівень активності особистості залежить від задоволеності минулим і нинішнім часом, від наявності цілей в майбутньому, також як і від міри розузгодження бажаного і можливого, від переконаності в тому, що життя людини не підвладне свідомому контролю, а сил контролювати події власного життя ніколи не буде достатньо.

У кожній з груп працівників ОВС сприйняття актуальної життєвої сфери як доступної пов'язане з вищим рівнем сприйняття процесу життя як цікавого, емоційно насиченого і наповненого смислом. При цьому, у працівників зі стажем роботи до 3 років проявляється зв'язок з відчуттям більшого контролю над життям, а у працівників зі стажем роботи до 5 років – зв'язок з відчуттям того, наскільки продуктивно і осмислено була прожита його частина. Неузгодженість ціннісних орієнтацій призводить до зниження значень вказаних смисложиттєвих параметрів в кожній з груп. При цьому обидві групи демонструють приблизно однаковий рівень наповненості життя смислом, інтернальність локусу контролю, проте статистично значимо відрізняються за індексами бар'єрності і реалізованості.

Список літератури

1. Абульханова-Славская К.А. Деятельность и психология личности /К.А. Абульханова-Славская. – М. : Наука, 1980. – 334 с.
2. Белинская Е.П. Временные аспекты Я и идентичности /Е.П.Белинская//Идентичность. – М. : Изд-во психолого-социального института, 2003. – С.6-20.
3. Богашов М.М. Специфика подготовки психологов к профессиональной деятельности в различных социально-производственных сферах /М.М.Богашов.

шов, М.И. Лукьянов // Психофизиологическая наука и образование. – М. : Наука, 1998. - №2. – С.10-14.

4. Бодалев А.А. Общая психодиагностика /А.А.Бодалев, В.В.Столин. – СПб: Речь, 2003. – С. 346-403.

5. Климов Е.А. Образ мира в разнотипных профессиях /Е.А.Климов. – М. : Изд-во МГУ, 1995. – 223 с.

6. Кон И.С. В поисках себя /И.С.Кон. – М. : Педагогика, 1984. – 336с.

7. Салихова Н.Р. Ценностно-смысловая регуляция жизнедеятельности субъекта: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. психол. наук: 19.00.01. : общая психология, психология личности, история психологии./ Салихова Н.Р. – Казань, 2011. – 50 с.

КАТЕГОРИЯ СМISЛУ У ФІЛОСОФСЬКІЙ ТА ПСИХОЛОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

УДК: 378+37.015.3+128.028.7

Варе І. С.

У статті виокремлено основні поняття та етапи досліджень проблеми смислу, основні критерії поняття «смысл». На основі порівняльного аналізу у філософській та психологічній літературі розглядаються теоретико-методологічні основи досліджень категорії смислу.

Ключові слова: смысл, смысловая сфера, смысл життя, смыслові орієнтації.

КАТЕГОРИЯ СМЫСЛА В ФИЛОСОФСКОЙ И ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

И. С. Варе

В статье выделены основные понятия и этапы изучения проблемы смысла, определены основные критерии понятия «смысл». На основе сравнительного анализа данных в философской и психологической литературе рассматриваются теоретико-методологические основы исследования категории смысла.

Ключевые слова: смысл, смысловая сфера, смысл жизни, смысловые ориентации.

CATEGORY OF MEANING IN PHILOSOPHICAL AND PSYCHOLOGICAL LITERATURE

I. S. Vare

The article reviews the basic concepts and stages of studying problems of meaning, the basic criteria for the concept of «meaning». Theoretical and methodological basis of the research categories of meaning are overviewed basing on a comparative analysis of the philosophical and psychological literature discusses.

Keywords: meaning, sense sphere, the meaning of life, meaning of life orientation.